

AZ 1918–19. ÉVI SPANYOLNÁTHA-JÁRVÁNY JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK VÁRMEGYE KÖZÉPISKOLÁIBAN

Vincze János Farkas

Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

A spanyolnátha-járvány magyarországi terjedésének, hatásának és veszteségeinek részletes számbavételével még adós a magyar szakirodalom, bá a téma mind a társadalom-, mind az orvos-, mind az oktatástörténet érdeklődésére számot tarthat.

Jelent tanulmány célja az 1918–19. évi spanyolnátha járvány Jász-Nagykun-Szolnok vármegye középiskoláira gyakorolt hatásának bemutatása. A téma elemzésével nem csupán a járvány hatásáról kaphatunk információkat, de betekintést nyerhetünk a korabeli vármegyei közigazgatás és oktatásirányítás működésébe is. A kutatás során a vármegye halotti anyakönyvei mellett az iskolai értesítőket és a korabeli sajtót elemeztem.

A tanulmány első részében a spanyolnátha-járvány kialakulását és az arra adott kortárs magyar reakciókat mutatom be. A dolgozat második részében pedig az egyes iskolák helyzetén keresztül mutatom be a járvány hatásait.

Köszönöm *dr. Nóbik Attilának* a lehetőséget, mely során létrejöhett ez a tanulmány és köszönettel tartozom a konzultációk során nyújtott segítségért is.

A spanyolnátha

A mai orvostudomány már számos ismerettel rendelkezik a spanyolnátháról. A szakirodalom szerint a tünetek között az általános toxikus tünetcsoportban megjelenik a rosszullét, fejfájás, étvágytalanság, émelygés, gyengeség, fáradtság. Légzőszervi tünetként a száraz köhögés, orrvérzés, torokfájás, nyákos-gennyes vagy véres köpet, melyek lázcsillapítóval és pihenéssel vagy éppen spontán megszűnnek. Idegrendszeri tünetek közül pedig a magas láz, nyugtalanság, álmatlanság, húzó jellegű izomfájdalom és a fej- és szemgödri fájdalom lehetnek a legszembeötlőbbek. A lappangási idő 1-3 nap, melyet hirtelen hidegrázás követ. Az első három nap pedig 38-40°-os lázzal jár (*Jurányi*, 1998. 282–283. o.). A betegség az északi féltekén az őszi és téli hónapokban terjed el, októbertől egészen áprilisig. Magyarországon általában január második felétől kezdődik és 6-8 héten át tart (*Ludwig és Szalka*, 2009. 120. o.).

A korabeli orvostársadalom számára ugyanakkor, noha igyekezett mindent megtenni, felfoghatatlannak bizonyult, mitől olyan erős a spanyolnátha. Számos elmélet élt egymás mellett, amelyeket nem sikerült konszenzusra hozni (*Szállási*, 2010. 1551–1553. o.).

Ezt a „tudományos káoszt” jól demonstrálja a vármegye részéről a kunszentmártoniak hetilapja, mely a sínylódó nép szemszögéből vette górcső alá a járványon tanakodó orvosokat: „A spanyol járvány, az a betegeket csaknem megtizedelő nyavalya, Istennek hála, elvonult vidékünkéről, ám nem anélkül, hogy keserűen szomorú emlékeket ne hagyott volna közöttünk. S itt azokra az »előkelő« orvosi nyilatkozatokra gondolunk vissza, amikben e betegség fellépésekor volt részünk s mely nyilatkozatok, bár orvosok, sőt orvosfejedelmek részéről hangoztak el, legkevésbé sem álltak hasznára az emberiségnek. Így az irgalmasság egyik koronázatlan királya, minden más orvosszer kizárásával egyenesen a bort nevezte ki a spanyol influenza specikumának; egy másik, felséges pózzal jelentette ki, hogy a spanyolnak orvosszere nincsen; a harmadik meg összeveszett a negyedikkel, miért nevezi spanyol betegségnek azt, ami tulajdonképpen francia grippe. Röviden csupa olyan megnyilatkozásban volt részünk, ami alkalmas volt ugyan a nyilatkozó reklámjának, de – pedig ez lett volna a fő – nem volt alkalmas a közönség megnyugtatóására, sőt egyenesen rossz szolgálatot tett a betegeknek. Egyik része szerencsétlen embertársainknak ugyanis azért nem fordult orvoshoz, mert – mint olvasá – borban vélte szintén megtalálni a gyógyulást; az ilyenek

azután ivának százegyig s többnyire virágos kedvvel távoznak a mennyek országába. A másik rész pedig azért nem hívott doktort, mert ugyancsak azt betűzte ki a lapokból, hogy a nyavalyának ellenszere nincsen s ezt ő véges eszével odamagyarázta, hogy akkor orvos és patika után kapkodni felesleges és hiábavalóan költséges. Röviden ilyesmiket is eredményeztek a tudos pesti urak »krisztusi« szavai, amikből azt a tanulságot vonhatjuk le, hogy máskor ne kérdezzessük és hallgassuk meg ezeket a csalhatatlanoknak képzelt urakat, urfiakat, hanem elégedjünk meg a közöttük forgolódo szívtelen és címtelen orvosokkal, akik igaz hogy keveset beszélnek, ám annál többet tesznek s akiknek legfeljebb az róható fel bűnükül, hogy 2-4-6 koronáért végzik azt a munkát, amiért a pesti Jupiterek 20-40-60 kroncsikat kérnek” (*Spanyol járvány*, 1919. 4. o.).

Móricz Ernő nagyváradi orvos kis füzetben adta ki nézeteit a spanyolnátháról. Úgy gondolta, hogy a lappangási ideje pár óra csupán, legfeljebb 2 nap. Megállapította, hogy sok tünete egyezik az influenzáéval, így a lehangoltság, étvágytalanság, enyhe tarkó és végtagfájás, kimerültség érzés, hányinger, hányás, orrvérzés, nátha, izgató száraz köhögés, azonban minden más eltért tőle. Megállapítása szerint először a könnyű lefolyású szakasza következik be, mely során a hurutos utakban jelenik meg. Ez 0–6 év között és a 20 év fölöttiekre jellemző. Ezt követően csekély, 38°-ot meg nem haladó láz érzete áll be, majd 1-2 napig tartó remiltáló láz. Csekély léghurut, köhögés, majd fejfájástól megelőzött nátha, székrekedés és hányinger. Harmadik szakaszként a láz leesése után fáradtság, étvágytalanság tapasztalható, de 3-4 nap múltával gyógyulás útjára lép a beteg (*Móricz*, é.n. 1–8. o.).

A vilájjárvány

A spanyolnátháról ismert, hogy több áldozatot szedett, mint a háború véres négy éve összesen. Hogy pontosan mennyit, az nem ismert, és vélhetően mindig csak árnyalni lehet, pontos adatra sohasem derül fény. Az áldozatok száma már a kortársakat is erősen foglalkoztatta. Jász-Nagykun-Szolnok vármegye egyik nagymúltú lapja, a Karczagi Hírlap eképpen ír – már visszatekintve – a járvány globális méreteiről: „Kerekszám husz millió áldozata volt a spanyol járványnak, a matin legutóbbi számában Laumonier statisztikus a következő

összeállítást közli a spanyol járvány pusztításáról, amely tizennégy hónap alatt végigszárguldott az egész világon, megtizedelve az emberiséget. A statisztikai adatokból először is kiderült az hogy nem Európában dühöngött a járvány a legnagyobb erővel. Az Egyesült-Államokban a népesség 30-40 százaléka keresztületesen a spanyol betegségen s halálozás aránya 6 százalék volt a mi két milliónál több halottat jelent. Ezzel szemben az Egyesült-Államoknak az egész háborúban mindössze 75 000 halottja volt. Dél-Amerikában, Afrikában és Ausztráliában körülbelül ugyanilyen erejű volt a járvány pusztítása, a mely azonban leghevesebben Ázsiában dühöngött. *Norman Whits* számítása szerint magában Indiában több mint hat millió halottja volt a járványnak. Összegezve az eredményt, a tizennégy hónapig tartó járvány körülbelül husz millió embert ölt meg, vagyis az egész emberiségnek egy hetvened részét. Ez azért jelenti, hogy minden kétszáz emberből három ember elpusztult. A spanyol járvány tehát nem is masfél esztendő alatt háromszor több áldozatot szedett, mint a világháború ötödfél év alatt” (*Kerekszám*, 1919. 2. o.).

Megdöböntő adatokat közöl a kortárs, vidéki lap, melyben talán közrejátzott némileg a bulvár tendencia, mely a Kiegyezés utáni sajtót egyre inkább jellemezte. A korabeli híreket összevetve a jelenlegi kutatás adataival jelentős eltéréseket találunk.

A kutatók úgy gondolják, hogy a H1N1-hez hasonlóan 1918–19-ben is a madarak terjesztették el a járványt, és szintén hasonló módon a távolkeletről indult. Ismereteink szerint a járvány egyedül Izlandot kerülte el. A megbetegedett emberek számát körülbelül egy milliárd főre teszik. Az áldozatok számát pedig csak Ázsiában és Afrikában 100 millióra becsülik (*Farkas*, 2006. 26. o.). Ez a számadat azonban vélhetőleg túlzó. A terjedéssel kapcsolatban jelen vannak más nézetek is, így a kortárs *Altmann Aladár* állatorvos a sertéseknél spanyolnáthaszerű megbetegedéseket talált (*Altmann*, 1918. 184. o.), valamint a sertések és a járvány terjedésének kapcsolatát jelzi *Petrilla Aladár* epidemiológus is (*Petrilla*, 1961. 210. o.).

Nemzetközi járványügyi kutatások eredményei szerint az afgán influenzát 1918 októberében észlelték Kabulban. Novemberig Kabulban és Afganisztán egyes részein 10 000 áldozatot szedett. Az Ashanti influenza, mely Közép-Ghanában terjedt el, 9000 főt vitt magával. Angliában és Walesben 200 000, Kínáról pontosan nem tudni, de beszédes számadat, hogy csak a 147 000 lakosú Weihai-ban 9000 fő halt meg 1918 október–novemberében. Etiópiában

12 000 ember, Indiában 12,5 millió, Indonéziában 1,5 millió főre becsülik, Mauritius szigetén 80 000 ember fertőződött meg és 10 000 főre tehető az elhunytak száma. Új-Zélandon 5 és fél ezer európai és 1100 maori halt bele, Nigériában 512 000 ember, Párizsban 11 500 fő hunyt el benne, Teheránban 2000 halott, a Fülöp-szigeteken megközelítőleg 164 000. Szovjet-Oroszországból nincsenek megbízható statisztikák, de csak az ukrán területeken vélhetően 70 000-re tehető az influenzában elhunytak száma. A nagykiterjedésű Ausztráliában 8000, míg az aprócska Tonga szigetén 1800 áldozata lett a betegségnek. Amerikában 550 000 fő hunyt el, továbbá még 43 000 amerikai katona (*Kohn*, 2008. 1–2. o., 10. o., 46. o., 74. o., 108. o., 177. o., 187. o., 257. o., 279. o., 284. o., 294. o., 299. o., 307. o., 331. o., 364. o., 372. o.). Azt, hogy az adatok mennyire bizonytalanok jelzi, hogy *Egedy Erik* (*Egedy*, 2011. 23. o.) is és *Seaman* (*Seaman*, 1970. 16. o.) is 150 000 főre teszi a Nagy-Britanniában elhunytakat. Egedy Ausztráliára vonatkozóan 12 000 főt közöl, (*Egedy*, 2010. 196. o.) ami számban jelentősebb eltérést mutat *Kohn* adataival.

Láthatjuk, hogy a kortársak – érthető okokból – nem tudták helyesen felmérni a dühöngő járvány okozta pusztítást, így születettek azok az eredmények, mely szerint az Egyesült Államokban a ténylegesnél közel négyszer annyi, míg Indiában a mai álláshoz képest valamivel több, mint felét, 6 millió áldozatot becsültek.

A szintén kortárs *Szél Tivadar* statisztikus is közöl nemzetközi adatokat. Szél Tivadar évekre bontotta 1916 és 1926 között az európai influenza-mortalitást. Mivel egész éveket vizsgált, így a spanyolnáthán kívül eső adatok is belekerülhettek. Mint láhattuk, Anglia esetében George Childs Kohn a 200 000 áldozat közé veszi a walesieket is, míg Seaman 150 000 főre teszi a szigetország áldozatait. Szél az 1918. évre vonatkozóan Angolországra 112 329, Skóciára 1878 főt számol, Észak-Írországra pedig további 3863 főt. Ha csupán Angolország adatait vesszük, de az 1918 és 1919 éveket együttvéve, akkor összesen 157 130 főt kapunk (*Szél*, 1929. 252. o.). Ez esetben két teljes évről és nem szeptember–február közötti időszakról beszélhetünk. Európára¹ Szél 1918-as évre összesen 949 924 főt, 1919-es évre pedig 209 968 főt, összesen 1 159 892 főt.

---

¹ Fontos megjegyezni, hogy Szél Tivadar nem vette figyelembe az összes államalakulatot. Európa szempontjából a következő országokra tér ki: Egykori hadviselő félként

A „spanyol” Magyarországon

A magyarországi spanyolnátha-járványról átfogó mű még eddig nem készült. A társadalomtörténet ilyen szempontból történő vizsgálata gyakran elmaradt vagy elenyésző volt. Ezt szemléletesen alátámasztja az Osiris Kiadó Nemzet és Emlékezet sorozatában megjelent Az első világháború című kötet is, mely kitér arra, hogy „a háború társadalomtörténetének hiányáról szóló kritika talán még a gazdaságtörténetre vonatkozóan is megalapozottabb” (Szabó, 2009. 828. o.).

Elsőként Szél Tivadar próbált a járvány áldozatairól pontos számot adni, ám az adatait is fenntartással kell kezelnünk. Szél felvázolja, hogy 1918 előtt ezer főre esett egy influenzás halott, míg 1918-ban 113 volt ez a szám. Tanulmányában pontos számadattal is szolgál, mely szerint az 1918 évben 53 201 halottat regisztráltak, aki influenzában hunyt el. Viszonyításképpen: az előző évben ez a szám 313 volt. 1919-re a szám lecsökkent 2757 főre (Szél, 1929. 249. o.).

A számok és a tanulmány tükrében felmerül a területi probléma kérdése. Szél Tivadar nem szögezi le, hogy mekkora területre vonatkoznak az adatok. Ez azért lényeges, mert az 1918 őszével sorra függetlenednek az Osztrák–Magyar Monarchia területén élő nemzetiségek, s ez a függetlenedési hullám érinti a szűkebben vett Magyarország területi integritását is. Továbbá figyelembe véve a folyamatos megszállásokat, majd azt, hogy bizonyos területek az 1920-as békekötésig, valamint azt követően sem kerülnek vissza az ország testéhez, így azokról a területekről pontos statisztikával is nehezen rendelkezhetett.

Angolország, Skócia, Észak-Írország, Ír szabad állam, Franciaország, Belgium, Észtország, Lettország, Litvánia, Olaszország, Görögország, Bulgária, Németország, Cseh-Szlovákia, Magyarország. Az egykori semleges államokat tekintve: Svédország, Norvégia, Svájc, Dánia, Németalföld, Spanyolország. A felsorolásból jócskán kimaradnak jelentős területek, mint Portugália, Ausztria vagy az teljes délszláv térség és Románia is. Szovjet-Oroszország hatalmas európai területeiről szintén nem esik szó. Ráadásul az általa felsorolt államok közül 1918–19-re vonatkozóan nem közöl adatokat az Ír szabad államról, Észtországról, Litvániáról, Görögországról, Bulgáriáról. Csak az 1918-as évről nem közöl adatot Belgium és Cseh-Szlovákia esetében.

Ezt a problémát valószínűleg maga Szél Tivadar is érzékelt, mivel személyre vette az európai országok influenzában elhaltak statisztikáját 1916 és 1926 között. E tíz esztendő időintervallumban szerepel már 1916-ról is adatokkal Litvánia, mely 1918-ig a cári Oroszország részét képezte, 1919-ről pedig Csehszlovákia (*Szél*, 1929. 252. o.). Ezt tetézi a kialakult kaotikus helyzet, az egymás mellett működő egykori vármegyei vezetés és a Nemzeti Tanács is. Pontatlanságra adhat okot az is, hogy statisztikájában teljes évet vizsgált, ami gondot jelent, mivel Magyarországon 1918 nyarától jeleztek spanyolnáthás megbetegedést, valamint a járvány 1919 tavaszáig többnyire lecsengett. Így az említett időszakon kívül történt influenza okozta elhalálozások már más, szórványos esetként is kezelhetők, nem feltétlenül tekinthetők a pandémia közvetlen következményének.

Szél Tivadar egy négy évvel korábbi, 1925-ös tanulmányában további nehézségként megjelölte a bejelentési kötelezettség hiányát is, de nehézségbe ütköztek azok az államok is, melyekben kötelező volt a bejelentés, „egyrészt azért, mert az igazi influenzának más hasonló tünetekkel járó légzőszervi megbetegedésektől való különválasztása sokszor igen nehéz, avagy csak bakteriológiai vizsgálat útján lehetséges, másrészt mert az influenza gyakran mutat olyan komplikációkat, amelyek révén úgy a megbetegedés, mint különösen az elhalálozás esetében, gyakran más rovatba számíttatik. Ezt bizonyítja az a már régebben statisztikai megállapítást nyert tény is, hogy az influenza halálozási görbéje a tüdőgyulladás, hörghurut, a tüdővész és a szívbajok gyakoriságával párhuzamosan emelkedik és esik” (*Szél*, 1925. 22. o.).

Tehát a magyarországi áldozatok száma bizonytalan. Fontos lenne Szél Tivadar 53 201 főjéhez legalább a településenkénti monográfiákban rejlő adatfoslányok alapján a számot megközelíteni. Ez a feladat ennek az esettanulmánynak nem célja, de mégis érintőleg meg kell említeni. *Géra Eleonóra* Budapest helyzetét vizsgálta meg a spanyolnátha vonatkozásában. A fővárosban 1918. október 1–23. között 18 256 spanyolbeteg volt, s közülük 1110 ember hunyt el e betegségben (*Géra*, 2009. 223. o.). Kecskeméten 1918 őszétől 1919 tavaszáig 1548 fő hunyt el a pandémia következtében (*Károlyfalvi*, 1999). Baja városában október 29-ig 89 fő vesztette életét a spanyolnáthának köszönhetően (*Major*, 2011). Debrecenben október–november hónapokban 14 128 beteg közül 1081 esett áldozatul (*Mervó*, 1978. 176. o.).

Az előzőekben említett négy város közül csak Kecskemét esetében szólnak az adatok a szóban forgó teljes időszakról, míg a másik három esetben csak

1-2 hónap adatait közölték a szerzők. A négy településen közel 4000 áldozatról beszélhetünk.

Az ország területén a megelőzés és gyógmódok keresése is kaotikus volt. Sem a városok vezetése, sem a vármegyék nem tudtak mit kezdeni a helyzettel. „A tuberkulózissal hazatért katonák a kedvezőtlen táplálkozási viszonyok közt a hiányos egészségügyi ellenőrzés alatt lévő családtagjaikat igen valószínűen fertőzhetik” (Buday, 1923. 35. o.).

A betegség leküzdésére számos próbálkozás született. A számos iskola-bezárás közepette Pécssett a Pius Gimnáziumnak nem kellett az intézmény kapuit bezárni. Ez főleg a várostól távoli, tiszta levegőnek volt köszönhető (Somodi, 2012. 99. o.). A tiszta levegőt mások is rendkívül hasznosnak tartották. „Spanyol nátha után, a légzőszervek hurutos bántalmai a leggyorsabban gyógyulnak Abbazia enyhe klimájában” (Spanyol nátha után, 1918. 583. o.) – írta a kor népszerű lapja, a *Vasárnapi Újság*.

Aki pedig nem tehetette meg, hogy a Monarchia üdülőhelyére utazzon, annak is ott volt a sóborszesz: „A spanyol nátha ellen legjobb védekezés a torok, száj- és orrüreg állandó tisztántartása és fertőtlenítése, ha egy pohár vízbe 10-15 csepp Diana-sóborszeszt töltünk és ezzel torkunkat és szánkat naponta többször öblögetjük, a fertőzés veszélye ellen eredményesen védekezhetünk. Diana-sóborszesz. Mindenütt kapható!” (A spanyol nátha, 1918b. 709. o.).

A laikus sajtó a spanyolnátháról.

A korabeli magyar társadalom nem, vagy csak igen felszínes tájékoztatást kapott a spanyolnátháról és az ellene való védekezésről. A tájékozódás legfontosabb forrása a vármegyei vagy éppen a vidéki sajtó volt.

Már-már apokaliptikus képet fest le 1918 novemberében a Törökszentmiklósi Újság: „Eddig az ember viselt háborút ember ellen, de most megjelent az Isten! Homlokának egyetlen ráncára az egyiptomi csapások legborzasztóbika, a ragály végig száguld a bűnös emberiségen. Fialat életek hervadnak el pár nap alatt, városok, falvak százával fizetnek naponként iszonyu adót a romboló járvány fekete ünnepén. És az ember, ki elbizakodottságában fejével vélte verdesni az eget, megtorpan a rémülettől, az orvos kutató homloka

elborul, tehetetlen ő is a betegséggel szemben. Minden ember reszketeg bizonytalanságban él; nem e ő az, kire holnap, vagy még ma rá kerül a sor!” (Ehrlich, 1918. 3. o.).

Hogy a tanácsok mennyire bizonyultak hasznosnak, azzal a szerkesztőségek valószínűleg keveset foglalkoztak. Mezőtúron egy rövidke cikk – mely tulajdonképpen reklámnak tekinthető – jelent meg egy módszerről, mely állítólag minden esetben hatásosnak bizonyult. „*Dr. Marovici*, a bártfai fürdő tisztí üdülőtelepének főorvosa azt írja, hogy a spanyol influenzát egy nap alatt minden esetben meggyógyította. A betegnek a láz kitörése után azonnal jókora adag kalomelt – 0,3-0,6 grammot – ad be, majd pedig 4 és 8 óra múlva fél gramm aspirint, amelyhez 1 decigramm koffeint ad. Az ilyen módon kezelt betegek 24 óra alatt lázmentesek lettek és soha se lépett fel náluk komplikáció.” (A *spanyol influenza – bélbaj*, 1918. 3. o.).

Az országos terjesztésű Vasárnapi Újság szintén a reklám lehetőségével élve szerette volna enyhíteni a betegek szenvedéseit. „Spanyol nátha után, a légzőszervek hurutos bántalmi a leggyorsabban gyógyulnak Abbazia enyhe klímájában. Érdeklődők forduljanak a Gyógyfürdők és Gyógyintézetek r. t. budapesti irodájához V., Vilmos-császár-út 35.–39., Telefon 113-15.” (A *spanyol nátha után*, 1918. 583. o.).

Mezőtúron már október közepén nekilátott a sajtó tájékoztatni a lakosságot a védekezésről. (A *spanyol-nátha*, 1918. 3. o.)

Ez azért lényeges, mert az alispáni körrendeletet ugyanez a lap csak a következő héten közölte le, mellette újabb jótanácsokkal ellátva a lakosságot. E tanácsok sorából jól látható, mennyire nem tudtak mit kezdeni a helyzettel. „Az orvostudomány meglehetősen magára hagyja az emberiséget a spanyol járvány ellen való küzdelmében. Csak itt-ott hangzik el egy új ötlet, valami új szer neve, a mi mind nem sokat ér. Még a legtöbb értéke annak a tanácsnak van, a mi olyan vidékről jön, a hol már bizonyos multja van ennek az eleinte lekicsilelt nyomoruságnak. Így okosnak látszik az a tanács, a mit a svájci orvosok adnak a járványtól féltő polgárságnak: a kinek nincs dolga, maradjon otthon. Vendégség, színház, kávéház, villamos, templom, mindenféle gyülekezet kerülendő. Miután a járvány lehellett, köhögés, tüsszentés utján is terjed, ne beszélgessünk egymással nagyon közlelről. A francia ujságok orvosi munkatársainak tanácsai körülbelül a következők: 1. Jól és mértékletesen táplálkozni; arra vigyázni, hogy le ne gyengüljön

a szervezet. 2. Nagyon vigyázni a rendes emésztésre és bélműködésre. Ezt igen fontosnak tartják. A La Victaire doktora lelkesen ajánlja a calomel szedését. De ezt csak orvossal szabad felírni és az ő rendelete szerint szedni. 3. Egy-két pohár alkohol nem árt. Iszákos emberre ez nem vonatkozik, mert annak semmire se jó többé az alkohol. 4. Vigyázni kell a vese rendes működésére. Ha nem rendes, orvossal kell felírni valami hatékony teát. 5. Tisztaság: Mosakodás, fürdés, szájöblítés. Gyakori kézmosás. 6. Társaságot kerülni” (*Tanácsok a spanyol járvány ellen*, 34. 43. sz. [1918. 10. 20.] 3. o.).

A vármegyei hetilap, a Haladás például rumot szeretne a betegeskedőknek, ami példa az alkohol általi megoldás-keresésre. „A fővárosi lapokból olvassuk, hogy a spanyol betegség elleni védekezés szempontjából a főváros rumjegyeket oszt szét a lakosság között. Minden család kap egy liter rumról szóló jegyet, mely rumot fennakadás nélkül osztják szét a lakosok között. A járvány az egész országban el van terjedve; és így itt nálunk is sürgős szükségét látjuk annak, hogy rumot kapjon minden család” (*Rumot a közönségnek*, 1918. 3. o.).

Még 1920-ban is felütötte a fejét rövid időre és szerencsére jóval enyhébben a betegség. A sajtó természetesen ekkor is a lakosság segítségére sietett. „Budapest, Aradon, Nagyváradon dühöng a spanyol nátha. Ezren betegednek meg és a betegek 10%-a elhal. Egy budapesti orvosprofesor szerint a betegség ellen a következőleg védekezhetünk. A mint a betegség jelentkezik (rossz közérzés, fej és garat fájdalma) azonnal fekdjünk az ágyba. Szájunkat öblögessük sűrűn alkoholos vízzel. Kezünket szublimátos vízzel mossuk le naponta többször. Táplálékul borlevest és tojást fogyasszunk csak. Az ágyban 2-3 nap pihenjünk. Mindezek szigorú betartása mellett a beteg hamar átesik a spanyol náthán” (*Jön a spanyol nátha*, 1920. 3. o.).

A vármegyei tanügy helyzete 1914–1917 között

A fejezet célja hogy, az egyes iskolatörténeti monográfiákra támaszkodva röviden bemutassa, hogy a világháború milyen hatással volt a vármegye középiskoláira. Nem nyújt részletes áttekintést, azt kívánja érzékeltetni csupán, hogy a spanyolnátha-járvány kitörésének idejére a megye gimnáziumai mind személyi állományukban, mind szervezetükben meggyengültek.

Jászapáti. A 2012 óta ismét eredeti nevét viselő gróf Széchenyi István Gimnázium, 1951-től Mészáros Lőrinc Gimnázium, már az 1914–15-ös tanévben az új tanerő munkába lépése ellenére is tanárihiányban szenvedett. Az oktatás csökkentett óraszámban zajlott, a bejárósok számára a háborús helyzet nehezítette az iskola látogatását és bevezették a távoktatást, így időközi konzultációkat kellett csupán látogatniuk. A háború alatt egyre hangsúlyosabbnak tekintette a diákok erkölcsi nevelését a tantestület. 1916 szeptemberétől az iskolát lefoglalták és kórházat létesítettek benne, a polgári iskola épületeibe helyezték el a gimnáziumi tanulókat. 1917 első felében újabb nehézségek gördültek a tanítás elé. Áprilistól megszűnt a vasúti közlekedés, mely még inkább nehezítette a diákoknak az iskola látogatását. Az 1917–18-as tanévet újra a gimnázium épületében kezdhették meg, de 1917. december 23. és 1918. február 4. között beköszöntött az első kényszer-szénszünet is. Ilyen állapotok mellett köszöntött be az utolsó háborús esztendő (*Kalmárné és Lénártné*, 2012. 47–50. o.).

Jászberény. A mai Lehel Vezér Gimnázium, egykoron Jászberényi Királyi Állami Gimnázium, már 1913-tól érezhette a háborús készülődést, mert rendeltileg elrendelték a felső osztályokban a katonai jellegű kiképzést. A háború kezdete is nehézségeket okozott az intézménynek, ugyanis a tanárok harmadát és hat tanuló elvitt. Folyton új beosztások és órarendek voltak szükségesek, visszarendelték a nyugdíjba vonult tanárokat is. 1915-ben már több osztályt össze kellett vonnia a tantestületnek. A helyettesítés megoldása egyre nehezkesebbé vált. A diákok hiányzása is megnövekedett, mivel a hadbavonult édesapák munkáját is el kellett látniuk, így a tanulók iskola helyett aratni mentek, mezőgazdasági munkákat láttak el. 1917-re már érezhetővé vált a téli szénhiány is. A tanévet sokszor megszakították. A két felső osztályban kétszer is volt tanfolyam a hadseregbe behívott tanulóknak. A tanári kar már megélhetési gondokkal is küszködött. A társadalmi gyűjtések a kezdeti sikerek ellenére folyamatosan elapadtak, révén, hogy az egész társadalom kimerült a háborúban (*Csomorné és Nagy*, 1992. 16–17. o.).

Karcag. A karcagi közép fokú iskola világháború alatti életéről keveset árul el a megírt iskolatörténeti munka. A századforduló nagy kérdése a reál-gimnáziummá való átalakulás volt, s e mű is ennek fényében született meg. Amit megtudunk az első világháború tájékaról az a folyamatos létbizonytalanság az állami és egyházi segélyek ellenére. Folyamatosan szüksége volt az intézménynek különböző segélyakciókat életre hívni. Az anyagi csőd szélére

is került az intézmény, ám sikerült megújulnia. Számos tanára és tanulója hunyt el a különböző frontokon (*Szalai*, 1976. 27–29. o.).

Kisújszállás. A várost is súlyosan érintette a háború. 1917-ben ünnepelte az iskola fennállásának 200. évfordulóját. Ez az ünnep azonban nem lehetett méltó az alkalomhoz. *Török Imre* lelkész szerint, ha nem lenne a „lidércnyomás”, mellyel a háború borzalmaira utal, akkor nagyszabású ünnepséget rendeztek volna, ám a háború miatt csupán imákkal fohászkodnak, hogy a „mostani nemzedék is alkothasson a következő számára” (*Barabás*, 1999. 73. o.). Sajnos az iskola történetére vonatkozóan nem született átfogó munka, ezért kénytelen-kelletlen be kell érünk ezzel a rövid jellemzéssel.

Mezőtúr. Bár a mezőtúri gimnázium is nagy múltra tekint vissza, az 1980-ban megírt iskolatörténeti munka az első világháború időszakáról rendkívül szűkszavúan fogalmaz. 1914-ben még államsegéllyel megépítették a tornatermet, de már a háború első évében az iskolából nyolc tanárt behívtak szolgálatra. 1916-tól a nemrég átadott tornaterem, továbbá a rajzterem is a vöröskereszt szolgálatába lett állítva. Mind a volt diákok, mind a tanárok között szedte áldozatait a négy esztendő vérengzés. A háború hatással volt a tanulásra is. A tanulási kedv a többségnél csökkent. Sokak felnőtté komolyodtak, mások szétszórtak lettek, de mindenkire hatott a háborús időszak (*Szilágyi*, 1980. 45. o.).

Az 1917–18-as tanév megnyitóján *Borsos Károly* igazgató az alábbi beszédet intézte diákjai felé, mely jól tükrözi a világháború hatását és a lelkekben megérett törést: „Az a kis diák, aki le tud mondani legkedvesebb játékjáról is, csakhogy föladataira jól elkészülhessen, az, aki az egész osztály ijesztésével, fenyegetésével szemben is meg meri mondani az igazságot, az, aki szegénységet, nélkülözést, minden nehézséget leküzdve jól elvégzi tanulmányait, – az hősi tettet hajtott végre, az már az iskolában, de hős lesz majd az életben is, ha soha gyilkoló szerszám nem lesz is kezében. Ilyenek legyetek, fiúk, – mindannyian, ilyenekre van és lesz szüksége mindenkor a magyar hazának” (*Szilágyi*, 1980. 79. o.).

Szolnok. Témánkat tekintve szerencsés esetben van a szolnoki Verseghy Ferenc Gimnázium, mivel *Kukri Éva* megírta az iskola háború és a forradalmak alatti történetét. Fontos megjegyezni, hogy a marxista szemlélet ellenére értékes munkáról van szó. 1914 januárjától a 7. és 8. osztályos tanulók céllövészetet is tanultak, mintegy a háborúra való készülődés jegyében. A mozgósítást követően pedig az iskola épületét lefoglalták katonai célokra,

az iskola diákjait folyamatosan „költöztették”. E folyamat során a tárgyi eszközök javát is hátra kellett hagyniuk, s ez a helyzet csak 1916-ban változott, mikor is sikerül visszakapnia az iskolának szemléltetőeszközait a tanításhoz (*Kukri*, é.n. 8–9. o.).

Az iskola tanulói részt vettek a hadbavonultak családjának segélyezésében, folyamatos gyűjtéseket szerveztek a katonák számára, továbbá a város tűzoltóságán is szolgálatot teljesítettek. A gimnázium épületét csak 1916 májusától vehette birtokába a tantestület és a diákság. A tanulók körében általánossá vált a lehangoltság, a hiányos táplálkozás, tanulási nehézségek, melyeket a szülők bevonulásával, az árak emelkedésével magyaráztak (*Kukri*, é.n. 11–13. o.). A románok erdélyi betörése ismét azt eredményezte, hogy az iskolaépületet át kellett adni a hadsereg részére. A tanulók száma növekedett 62 erdélyi menekülttel (*Kukri*, é.n. 16. o.).

Spanyolnátha-járvány a vármegyei középiskolákban

Jász-Nagykun-Szolnok vármegye halotti anyakönyveiből² 1918 szeptember és 1919 február közötti időszakból 2385 főt gyűjtöttem ki, akik spanyolnáthában hunytak el. Az anyakönyvek átvizsgálása során figyelembe vettem azt, hogy a vizsgált személyek a spanyolnáthának gyakran valamilyen szövődményébe haltak bele. Ennek fényében megvizsgáltam az előző évek halálozását, és ebből kifolyólag úgy gondoltam, hogy az 1918–19-es megugró tüdőlob, gümőkór esetek is ehhez sorolhatóak, bár tény, hogy a tüdőgümőkór Magyarországon népbetegségnek számított.³

Azért is találtam ezt a megoldást szükségesnek, mert problémásnak bizonyult maga az elnevezés is. Előfordult, hogy nagyobb településen is csak tüdőlob

---

² Itt az 1918-ban önkormányzattal rendelkező települések értendők, melyek közül hiányzik Tiszaderzs, mivel ott éveken keresztül nem tüntették fel a halál okát.

³ A negyedéves alispáni jelentés augusztus-szeptember-október hónapokról ad tájékoztatást, mely szerint spanyol influenzában összesen 405, tüdőgyulladásban összesen 543, tüdőgümőkórban 248 fő hunyt el. (MNL JNSZML Alispáni iratok 8275/1926. Alispáni jelentés az 1918. év szeptember, október és november hónapokról. Küry Albert alispán. Solnok, 1918. december 1.)

fordult elő hirtelen nagy mértékben. Volt, ahol csak influenza volt. A legrészletesebb anyakönyvvezetők még a spanyolnátha szövődményét is feltüntették (pl. Influenzás tüdőgyulladás, hurutos tüdőgyulladás – spanyol-betegség) (Vincze, 2012. 9. o.). Ilyen eltérés megfigyelhető az általam összeírt adatok és más statisztikák között például Mezőtúr esetében, ahol a szakirodalom 132 spanyolnáthában elhunyt személyt írt össze 1919 februárjáig (Kissné, 1987. 65–66. o.). Eredménye úgy alakult ki, hogy kizárólag az influenzás és spanyolnáthás eseteket számolta össze. Véleményem szerint a mostanra már biztosan megállapíthatatlan, pontos számadat, Mezőtúr esetében a 132 és 181 fő között lehet. Hasonlóképpen gondolom a többi település esetében is, mivel az általam megadott szám maximalizált adat.

A vármegye hat közép fokú iskolával bíró településén az elhunytak száma a következő volt: Jászapátin 84, Jászberényben 199, Karcagon 141, Kisújszálláson 73, Mezőtúron 181, Szolnokon 146 fő.

Jászapáti Királyi Katholikus Főgimnázium. „Azt reméltük, hogy a világháború befejezése után nyugodtabb napok következnek iskolánkra, de sok tekintetben csalódtunk.” – fogalmazta meg a gimnázium értesítőjében röviden, ám annál tartalmasabban Simon Ignác igazgató (Simon, 1920. 2. o.). Nehéz idő volt 1918 tele a nem is olyan régen (1912) indult gimnáziumnak, mivel a vezetőség döntéskényszer elé állt: Jászapáti vagy az oktatás?

A Jászsági Néplap indulásakor, 1918. december 25-én tesz említést erről a helyzetről. „A malom számára lefoglalták a gimnázium szénét, jóllehet az előadások, amelyek most a spanyol járvány miatt szünetelnek, januárban valószínűleg megkezdődnek, az intézet igazgatója nem emelt óvást ellene, mert bár igen fontos dolog a nemzet életében az ifjuság művelése s oktatása, mégis elsődrendű létkérdés, hogy a község lakossága liszttel el legyen látva.” (A malom, 1918. 3. o.).

Ez azért is lényeges, mert októberben, a spanyolnátha-járvány miatt kiadott alispáni körrendelet egyik pontja a lisztminőségről⁴ szól. Ennek fényében érthetővé válik a jászapátiak cselekedete. Azt, hogy a tantestület is egyetértett ezzel jelzi, hogy a Jászsági Néplap alapfelelős szerkesztője Ádám János

---

⁴ „Ahol a malmok közélélmezésre rossz lisztet adnak, az első foku hatóság közvetlenül forduljon panasszal táviratilag a közélélmezési miniszter urhoz.” (Körrendelet. Mezőtúr és Vidéke, 34. 43. sz. [1918. 10. 20.] 1. o.)

gimnáziumi tanár, főmunkatársa pedig *Bánhegyi Béla* gimnáziumi hittan-tanár volt (*Kalmár Pálné és Lénártné*, 2012. 52. o.).

Jászberényi Magyar Királyi Állami Főgimnázium. A nagymúltú jászberényi intézet 1918–19-es tanévről, továbbá az ezidőtájt Jászberényben is tomboló spanyolnátháról szinte semmi információnk nincs. Az iskola történetével foglalkozó mű (*Csomorné és Nagy*, 1992) a szóban forgó tanévről nem tesz említést. Az iskola levéltárba utalt iratanyaga sem maradt fenn az anyakönyveken kívül. Továbbá a tanév alapforrásaként szolgáló értesítőkönyv is csak éppen megemlíti az 1918–19-es eseményeket, mivel abban a tanévben nem került kiadásra. Csupán annyi derül ki, hogy a tanévben szénhiány és járvány miatt karácsonyig szünetelt a tanítás (*Wiesinger*, 1920. 6. o.). Pontosabb időpontokat is nélkülöz a leírás.

Karcagi Református Reálgimnázium. A jászszági gimnáziumokhoz hasonlóan, itt is érezhető a papírhiány. A karcagi gimnázium esetében az értesítőkönyv csak 1925-ben lett kiadva. Ilyen szempontból a jászszágiak szerencsésebbnek mondhatóak. 1918–19-es tanévet szeptember 7-én kezdték meg. A spanyolnátha miatt azonban október 6 és november 17 között az intézmény zárva volt. A járvány miatt elhunyt *Farkas Imre* VI. osztályos tanuló. A tanítás továbbá szünetelt januárban a fűtőanyag hiánya miatt, majd a román megszállás végett április 30 és május 18 között. Járványszünet sem korábban, sem később nem fordult elő (*Horváth*, 1925. 21–22. o.).

Karcagon a járvány már szeptember közepén jelentkezett. A Karcagi Napló szeptember 22-én összegzi az elemi iskolákba beiratkozottak statisztikáját, majd pár sorral lentebb hírt adott arról, hogy a járvány áldozata lett egy földműves tanuló fiú (*A spanyol betegség*, 1918. 2. o.). Ezzel kezdődött a karcagiak influenzás kálváriája. A hetilap már a következő vasárnap az összes helybeli iskola 12 napi bezáratásáról értesítette olvasóit. (*Spanyolnátha*, 1918. 3. o.). A város lapja főleg a kórház- és gyógyszerár kérdéssel foglalkozott, mivel rendkívül rossz helyzetben volt a város e téren, valamint a helyi színházzal. Végül az intézményt november 19-ével meg tudták nyitni és folytatott tovább a tanítás, derül ki a debreceni tanfelügyelő kisújszállásinak írt leveléből.⁵

---

⁵ MNL JNSZML VIII-55-d. 24. doboz. 463/1918. Dóczi középiskolai felügyelő levele a kisújszállási gimnázium részére. Debrecen, 1918. november 26.

Kisújszállási Református Főgimnázium. Az 1918–19. tanévre vonatkozóan a kisújszállási intézmény sem tudott értesítőt kiállítani. A következő értesítő-könyv csak két év múlva, az 1920–21. tanévre jelent meg. Ebben visszatekintve az előző két évre csupán annyit jegyez meg, hogy értesítő kiadásra nem került, a tanévekre vonatkozó iratok pedig a levéltárba lettek utalva (Soós, 1921. 4. o.).

Az 1918–19. évi tanév alapvetően nehézkesen indult, ha figyelembe vesszük, hogy az őszi félévet mindössze 2 hétre elegendő szénnel és csak gyújtósnak elegendő fával kezdték meg.⁶ Október 7-én Kisújszállás polgármestere levélben kereste meg *Csatáry Endre* gimnáziumi igazgatót, melyben tájékoztatást ad arról, hogy a keltezés napjától október 21-éig a város összes elemi iskoláját bezáratta. Továbbá érdeklődött afelől, hogy a gimnázium bezáratása nem-e lenne célszerű. Másnap választ kapott a gimnázium igazgatójától: „Jelentem, hogy az u.n. spanyol betegség a főgymn. minden osztályában fellépett, sőt néhány osztályban nagy mértékben. Tekintve e betegség lefolyásának mostani súlyos és ragályos voltát, tekintve továbbá, hogy épen a tömeges együtt tartózkodás terjeszti e ragályt, s épen e miatt zártunk be városunkban az összes elemi-, ismétlő-, iparosiskolák és a polg. Leányiskola: azt véleményezem, hogy az esetleges nagyobb járvány elkerülése és megelőzése céljából a főgymn. ban is beszüntetendők az előadások arra az időre, a mennyire ez a többi iskolákra már elrendeltetett.” 9-én a polgármester felterjesztette Csatáry igazgató kérését az alispánnak, aki 10-ével elrendelte a gimnázium bezáratását.⁷

21-én lejárt az elrendelt zárva tartási idő. A főgimnázium igazgatói tanácsa aznap értekezletet tartott. E gyűlésen 6. napirendi pontként megtárgyalták *dr. Koncz Imrének*, a város tiszti főorvosának jelentését, mely szerint lemond a már 10 éve betöltött egészségtan tanári állásáról, mert orvosi elfoglaltságai miatt nem tudja ellátni a feladatot. A tanács megszüntette a tárgy tanítását. E gyűlés során a 12. napirendi pontban elhangzott, hogy „a járvány miatt gymnasiumnak is alispáni rendeletre bizonytalan ideig bezárattott.”⁸ Az iskola

---

⁶ MNL JNSZML VIII-55-d. 24. doboz. 377/1918. A kisújszállási gimnázium levele téli tüzelőről. 1918. szeptember 1.

⁷ MNL JNSZML VIII-55-d. 24. doboz. 414/1918. Kisújszállás polgármesterének levele a városban dúló spanyolnátháról Csatáry Endre iskolaigazgatónak. 1918. október 7.

⁸ MNL JNSZML VIII-55-a. 2. doboz. A kisújszállási igazgatótanács 1918. október 21-ei gyűlés.

megnyitásával kapcsolatosan a december 2-ai dátumot tűzték ki és ez mellett kardoskodott a tanfelügyelő is, bár a tantestület részéről érezhető volt a kétely, s valószínűleg szívük szerint a járványra és a fűtőanyag-hiányra való tekintettel a tél folyamán nem nyitottak volna ki, de a debreceni tanfelügyelő november 26-ai levelében javasolta a megnyitást, ahogy az történt novemberben a szomszédos településeken is.⁹ Végül a tantestület más-képp döntött és csak 1919. január 7-én nyitotta meg kapuit az intézmény (*Megkezdődött az iskola*, 1919. 3. o.).

Azonban problémát jelentett a folytatás is. A három hónapos szünet után kétségessé vált a tanév terv szerinti befejezése. „Azokban az intézetekben, melyekben a tanítás legalább 2 hónapon át /hanem egyfolytában is/ szünetelt, az iskolai évnék a rendtartás ez szerint való beosztásról szó sem lehet. Január végéig félévi osztályozás nem eszközölhető, legfőlegb a tanulók szorgalmának mérlegelése e céljából ellenőrző tanácskozás tartható. [...] Az iskolai év vége s az év záró vizsgálatok tárgyában valószínűleg kormányintézkedést fog kiadni.”¹⁰ Írja a tanfelügyelő a kisújszállási igazgatóságnak. Júniusra a helybéli tanügy ügy döntött, hogy nem lesznek az év végi vizsgák megtartva, az év végéig a tananyag leadását tűzték ki célul. Véleményük szerint „vizsgára készülődésre nem szabad egy pillanatot sem feláldozni” (*Nem lesz vizsga*, 1919. 3. o.).

Mezőtúri Református Főgimnázium. Az 1918–19. évi tanévre való beiratkozást szeptember 9–12 között végezték. A tanítást rendre megkezdték, de nem folytathatták sokáig, mert október 11-ével bezárták az iskolát (*Borsos*, 1919. 4–5. o.). 10-ével rendelték el a bezáratást az országos megbetegedések hatására, továbbá a városban egyre nagyobb mértékű járvány miatt. Az összes elemi és középiskola bezárássá került, ekkor még csak 14 napra (*Spanyol nátha*, 1918. 3. o.).

A két hét még le sem telt október 10-e óta, már az október 20-ai *Mezőtúr és Vidéke* hetilap az iskolák igazgatóságának üzenetét követtette: „Főgimnáziumunk valamint a Felsőleányiskola igazgatósága értesíti a helyi tanulókat, hogy a járványvakációt illetékes hatóság bizonytalan időre meghosszabbította.” (*Főgimnáziumunk*, 1918. 3. o.). Az iskola értesítőkönyve szerint november 6-ig

⁹ MNL JNSZML VIII-55-d. 24. doboz. 463/1918. Dóczi középiskolai felügyelő levele a kisújszállási gimnázium részére. Debrecen, 1918. november 26.

¹⁰ MNL JNSZML VIII-55-d. 24. doboz. 23/1919. Dóczi középiskolai felügyelő levele a gimnázium igazgatósága részére a tanítás folytatásáról. 1919. január 7.

tartott ez a rendkívüli szünet (Borsos, 1919. 5. o.). Ezt megerősíti a debreceni tanfelügyelő kisújszállásiaknak írt levele is.¹¹ A gimnázium idézési jegyzőkönyvét megvizsgálva szembetűnik, hogy a tanév kezdetétől december 4-éig nem történt tanulói kihágás. Azt követően azonban minden hétre jutott 1-2 eset.¹²

Úgy gondolom, hogy egy ilyen életveszélyes helyzet, ami az egész város társadalmát érintette, melyet szigorú szabályozással kellett kordában tartani, nagy hatással lehetett a gyerekekre és még ezek hatása alatt állhattak. Talán ennek is köszönhető, hogy a november 7-ei iskolakezdéstől még egy hónapig semmi vétség nem következett be. Ha a feltételezésem helyes, akkor rendkívül jól demonstrálja a gyerekcsínyek megvalósulása vagy éppen megvalósulásának hiánya által, hogy az egész közösség mennyire megrettent, mennyire súlyos és gyászos probléma volt a spanyolnátha-járvány. A gimnáziumi gyerekeket közelről is érintette a pandémia, mert bár az iskola diákjai között a betegség többnyire enyhébb lefolyású volt, azonban Simon László VII. osztályos tanuló belehalt a betegségbe (Borsos, 1919. 5. o.).

A mezőtúri hetilap tett közzé hasábján egy viccet, mely a spanyolnátha és gyerekek kapcsolatáról szól. Mint az ismeretes, a megoldhatatlannak tűnő helyzetek gyakran vicceket szülnek, mintegy oldva az egyéneken és a társadalomban felgyülemlett feszültséget és tehetetlenség-érzetet. Ilyen „szelep” lehetett ez a kis fanyar humorú vicc is:

„A nagybácsi: – No, kisfiam, melyik népfajt szereted legjobban?

A németet, az olaszt vagy az angolt?

A diák (aki már egy hete nem jár iskolába:) – A spanyolt.” (*Spanyol*, 1918. 3. o.).

Szolnoki Magyar Királyi Állami Főgimnázium. A tanévmegnyitó 1918-ban szeptember 5-én volt, az első tanítási nap pedig azt követő napon. Azonban a spanyolnátha-járvány miatt október 5-től egészen 1919. január 6-áig szünetelt. Ezt követően április 27-éig folyt a tanítás, aztán a vörös csapatok, majd románok ostroma miatt nem történt oktatás. Az osztályozás a három hónapos működés alapján történt, valamint a korábbi évek érdemjegyei alapján (*Ferencsik*, 1920. 2. o.). Október 4-én intézett levelet *Ferencsik Lajos* igazgató

---

¹¹ MNL JNSZML VIII-55-d. 24. doboz. 463/1918. Dóczi középiskolai felügyelő levele a kisújszállási gimnázium részére. Debrecen, 1918. november 26.

¹² MNL JNSZML VIII-56-b. 1-c. 1918/19. tanévre vonatkozó idézések.

Szolnok város polgármesteréhez, melyben kifejti, hogy az intézmény falain belül is napról-napra egyre inkább terjed a kór és a hatóság elrendelte minden iskola bezáratását október 5-től 18-ig.¹³ A polgármester másnapi levelében közli, hogy felterjesztette az alispánnak, hogy zárassák be a gimnáziumot a járvány idejére. Az igazgatót a tanítás haladéktalan beszüntetésére kéri, mely október 18-ig tart, de a járvány mértékétől is függ, azt követően zárva marad-e. A polgármester egy igen fontos és lényeges kéréssel is fordul az igazgatóhoz: „Felkérem szíveskedék rendelkezésére álló eszközökkel oda hatni, hogy a növendékek a bezáratás ideje alatt a városból el ne távozzanak hanem állandóan itt tartózkodjanak, nehogy a járvány csiráját magukkal vidékre is kihurcolják.”¹⁴

Ennek nagy jelentősége volt, ugyanis a többi iskola levéltári forrásai között nem maradt fenn hasonló utasítás. Ennek alapjául pedig egy, a témánkat csak részben érintő esemény szolgálhatott alapul. *Lőwy Lajos* törökszentmiklói iparostanonc spanyolnáthában való elhalálózása október 5-én történt. (*Lőwy Lajos*, 1918. 3. o.).

E hírről a sajtó cikkezett, melyben megemlítik, hogy a 16 éves fiatal tanuló mindennap bejárt Szolnokra. Ez az intézkedés nagyon fontos, ugyanis Törökszentmiklós Kisújszállás és Szolnok között helyezkedik el, de jóval közelebb Szolnokhoz. A település város, de kisebb létszámú, Kisújszállás méretével hasonló. Azonban a halotti anyakönyvekben vizsgált időszak – 1919. február 31. – végére a városban összesen 234 fő hunyt el, melyből 153 fő volt az, kinek halála oka influenza volt és nem egyéb szövődmény. Szolnokon a teljes összeírt számadat volt 146. A helyzetet súlyosbítja, hogy Törökszentmiklósnak nem volt középfokú intézménye, így helyben tanulás nem volt lehetséges, így minden középfokon tanuló gyermek folyamatos ingázásra kényszerült – mind Szolnok, mind Kisújszállás irányába –, ami pedig elősegíthette a kór terjedését.

E helyzet tragikumát növeli a szolnoki Haladás c. lap október végi cikke, melyben azt írja: „Az iskolák nagy részét már bezárták.” (*A spanyol nátha*, 1918a. 2–3. o.). Tehát még mindig volt intézmény, mely kockára tette tanulóit – és követően akár a teljes vármegye – egészségi állapotát.

---

¹³ MNL JNSZML VIII-59-b. 17. doboz. 377/1918. Ferencsik igazgató levele az iskola bezáratásáról Szolnok polgármesterének. 1918. október 4.

¹⁴ MNL JNSZML VIII-59-b. 17. doboz. 377/1918. Ferencsik igazgató levele az iskola bezáratásáról Szolnok polgármesterének. 1918. október 4.

Az alispáni körrendelet

Mint láhattuk, az iskolai bezárásokkal kapcsolatosan az iskolák igazgatói léptek fel kezdeményezőn először a helyi polgármestereknél, majd azok felterjesztették a vármegyére. Ahogy azt is láhattuk, mindegyik kezdeményezés említi, hogy „városunkban” tombol a járvány. A bezárások október második hetében megtörténtek, ám a mindenkit tájékoztató körrendelet később kerül kiadásra. A vármegyei lapok közül a Haladás¹⁵, a Mezőtúr és Vidéke¹⁶ és a Törökszentmiklósi újság¹⁷ tette közzé a rendeletet. Utóbbi esetében derül ki, hogy *Küry Albert* október 16-án hirdette ki. A gyorsabb városokhoz képest ez több, mint egy hetes késést jelentett. Az alispáni körrendelet első pontja az iskolák bezárása volt. A 8 pontban az összejövetelek tilalma, közösségi helyek bezárása, a malmok lisztminőségének meghatározása, az orvosok ki-nevezése és azok beteglátogatása, tisztaság betartatása volt meghatározva (*Körrendelet*, 1918. 1. o.).

Küry Albert alispán december 1-én megírta negyedéves jelentését a vármegye helyzetéről. Röviden, a közegészségügy keretén belül elemzi a helyzetet. Tájékoztatást ad, hogy a járvány megjelenésével a vármegyei közegészségügyi bizottság meghallgatása után igyekeztek megakadályozni a betegség terjedését, de ez többnyire sikertelennek bizonyult, mert a mikéntjével még „az orvosi tudomány sincs tisztában.” A lakosságot falragaszokkal tájékoztatták, az intézményeket bezáratták. A járvány megszűnte után Törökszentmiklóson, Karcagon, Mezőtúron, Szajolban, Tiszapüspökin, Tiszaroffon, Tiszagyendán (akkor még Pusztá-Gyanda) és Fegyverneken nyitották meg az iskolákat.¹⁸

A mai járványügyi intézkedések között is hasonló javaslatok vannak, mint amellyel az alispán élt 1918-ban. Általánosságban a kórházakban az influenzás betegek elkülönítése, a betegek (különösképpen a gyermekek) látogatásának tilalma a legfontosabb. A szülőosztályon lévő anyákra további megkötések

---

¹⁵ 1918. október 20.

¹⁶ 1918. október 20.

¹⁷ 1918. november 1.

¹⁸ MNL JNSZML Alispáni iratok 8275/1926. Alispáni jelentés az 1918. év szeptember, október és november hónapokról. Küry Albert alispán. Szolnok, 1918. december 1.

is vonatkoznak. Tanintézetekben járványügyi intézkedésként a fokozott szellőztetés és tisztaság biztosítása, az influenzás vagy influenza gyanús tanuló és dolgozó eltávolítása egyaránt, elkülönítő szobák biztosítása, a legjobb higiéniai állapotok biztosítása a konyhákban és étkezőkben és széleskörű felvilágosítás nyújtása (*Jurányi*, 1998. 285. o.).

Az alispán és a közegészségügyi bizottság mindent megtett, amit a kor lehetőségei nyújtottak. Az iskolák bezáratása, mint azt láttuk, valóban időben megtörtént. Egy, Küry Albert alispáni munkásságával foglalkozó tanulmány is rávilágított a problémákra. A vármegye is az országgal egyetemben az „összeomlás” szélére került, és a jól működő gépezet fogaskerekei az 1918-ra beköszöntő állapotok végett rozsdáltak, letörtek, akadoznak. Az alispán erején felül teljesítve igyekezett az általa oly nagyon szeretett vármegyét működtetni (*Fülöp*, 2013. 175. o.).

Az akkori áldatlan állapotok közepette a spanyolnátha kisebb súlyúnak bizonyult. Véltetően ennek is köszönhető, hogy bár az alispán mindent megtett a járvány leküzdése érdekében, késlekedve adta ki az utasításait. Ennek ellenére *Fülöp Tamáshoz* hasonlóan úgy gondolom, hogy az adott helyzetben a tőle telhető módon járt el a vármegye rendjének helyreállításában. Egyedüli hibaként a tájékoztatás kései mivolta róható fel a nehéz időszakban munkáját lelkiismeretesen ellátó alispánnak. Ám valójában, ha figyelembe vesszük az orvostudomány akkori állását, melyre mind az alispán, mind a sajtó hivatkozik, az időben történő tájékoztatás sem segített volna túlzottan a járvány leküzdésében.

Összegzés

Dolgozatomban áttekintettem a spanyolnátha-járvány hatását Jász-Nagykunszolnok vármegye középiskoláira. Jelen tanulmányban az orvosokkal és egészségügyi tanárokkal, valamint középiskolákkal ellátott városokról esett szó, de a vármegyének tucatnyi eldugott kis falva is létezett, melyekben orvos sem volt. A téma további kutatásának lehetőségét ezek a települések nyújtják, még akkor is, ha a levéltári források meglehetősen szűkösek. A további kutatás adalékokkal szolgálhatna a vármegyei közigazgatás és oktatásirányítás, a viszontagságos időszak egészségügyi helyzete, valamint a járvány terjedésének pontosabb megismeréséhez.

Irodalom

- A malom (1918). *Jászsági Néplap*, **1.** 1. sz. (1918. 12. 25.)
- A spanyol-nátha. *Mezőtúr és Vidéke*, **34.** 42. sz. (1918. 10. 13.)
- A spanyol betegség (1918). *Karczagi Napló*, **6.** 38. sz. (1918. 09. 22.)
- A spanyol influenza – bélbaj. *Mezőtúr és Vidéke*, **34.** 41. sz. (1918. 10. 06.)
- A spanyol nátha (1918). *Vasárnapi Újság*, **65.** 51. sz. (1918. 12. 22.)
- A spanyol nátha (1918a). *Haladás*, **5.** 42. sz. (1918. 10. 20.)
- Altmann Aladár (1918): Sertések spanyolnáthaszerű megbetegedése. *Állatorvosi lapok*, **41.** 23. sz. 184.
- Barabás Rudolfné (1999): *Kisújszállás népoktatásának története a XVIII. századtól a XX. század közepéig*. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szolnok.
- Bodon Károly (1918): Hogyan óvakodjunk a spanyol-láztól? *In: A spanyol-járvány és az ellene való védekezés. Orvostanárok és gyakorló orvosok tanácsai*. Kultura Könyvkiadó, Budapest. 16.
- Borsos Károly (1919): *A mezőtúri ref. főgimnázium értesítője az 1918/19. isk. évről*. Borbély Gy. villamos üzemű könyvnyomdája, Mezőtúr.
- Buday László (1923): *Magyarország küzdelmes évei*. A megcsonkított Magyarország újradolgozott második kiadása. Szerzői kiadás, Budapest.
- Csomor Józsefné és Nagy András (1992, szerk.): *Jubileumi évkönyv*. Lehel Vezér Gimnázium, Jászberény.
- Egedy Gergely (2000): *Ausztrália története*. Aula, Budapest.
- Egedy Gergely (2011): *Nagy-Britannia története 1918–1990*. Kossuth, Budapest.
- Ehrlich Mihály (1918): Forgácsok. *Törökszentmiklósi Újság*, **6.** 42. sz. (1918. 11. 01.)
- Farkas Ildikó (2006): Az influenza történelméből. *Historia*, **28.** 5. sz. 26–27.
- Ferencsik Lajos (1920): *A szolnoki m. kir. állami főgimnázium értesítője az 1918/19. és 1919/20. tan évekről*. Róth Dezső könyvnyomdai műintézete, Szolnok.
- Főgimnáziumunk (1918). *Mezőtúr és Vidéke*, **34.** 43. sz. (1918. 10. 20.)

- Fülöp Tamás (2013): „Büszke vagyok rá, hogy szegény maradtam akkor, amidőn kötelességemhez képest száz ezreket szereztem a vármegyének.”
Küry Albert alispán 1867–1926. In: Fülöp Tamás (szerk.): *A Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve*. MNL Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, Szolnok. 147–206.
- Géra Eleonóra (2009): A spanyolnátha Budapesten. *Budapesti Negyed*, **17. 2. sz.** 208–232.
- Horváth Ferenc (1925): *A karcagi ref. reálgimnázium értesítője az 1918–19–1924–25. iskolai évről*. Kertész József nyomdája, Karcag.
- Jeffreys, Diarmuid (2006): *Aszpirin. Egy csodagyógyszer fantasztikus története*. Partvonal, Budapest.
- Jön a spanyol nátha (1920). *Mezőtúr és Vidéke*, **36. 7. sz.** (1920. 02. 15.)
- Jurányi Róbert (1998, szerk.): *A fertőző betegségek általános és részletes járványtana*. Medicina Könyvkiadó, Budapest.
- Kalmár Pálné és Lénártné Emri Ildikó (2012, szerk.): *100 éves a Jászapáti Gimnázium*. JNSZM Gróf Széchenyi István Gimnázium, Szakképző Iskola és Kollégium, Jászapáti.
- Károlyfalvi József (1999): *Kecskemét az első világháború és a forradalmak korában (1914–1920)*. (s.n.), Kecskemét. mek.oszk.hu/07900/07906/html/ (Megtekintés: 2014. 06. 24. 21:43)
- Kerekszám. *Karczagi Hírlap*, **15. 59. sz.** (1919. 10. 26.)
- Kissné Mikes Éva (1987): *Mezőtúri temetkezési szokások*. Mezőtúr Városi Tanács, Mezőtúr.
- Kohn, George Childs (2008, szerk.): *Encyclopedia of plague and pestilence. From ancient times to the present*. Facts On File, New York.
- Körrendelet (1918). *Mezőtúr és Vidéke*, **34. 43. sz.** (1918. 10. 20.)
- Kukri Éva (é.n.): *A szolnoki Verseghy Gimnázium története az I. világháború és proletárforradalmak hatásának tükrében*. Verseghy Ferenc Gimnázium, Szolnok.
- Lówy Lajos (1918). *Törökszentmiklósi Újság*, **6. 39. sz.** (1918. 10. 11.)
- Ludwig Endre és Szalka András (2009, szerk.): *Infektológia*. Egyetemi tankönyv. Medicina Könyvkiadó, Budapest.

Az 1918–19. évi spanyolnátha-járvány Jász-Nagykun-Szolnok vármegye középiskolaiban

- Major Zénó (2011): Adalékok az 1918-as bajai spanyolnátha járványhoz. Múltbanéző. *A Bács-Kiskun Megyei Levéltár elektronikus folyóirata*. www.bacs-kiskun-leveltar.hu/V3/SP07_mbn/Tanulmányok/maze-02t-1.html (Megtekintés: 2014. 07. 07. 12:43)
- Megkezdődött az iskola (1919). *Kisújszállás és Vidéke*, **27.** 2. sz. (1919. 01. 12.)
- Mervó Zoltánné (1978): A két forradalom egészségügyi- és szociálpolitikai tevékenysége megyénkben 1918–1919. In: Gazdag István (szerk.): *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve*. Hajdú-Bihar M. Lvt, Debrecen. 173–190.
- Móricz Ernő (é.n.): *Spanyolnátha-influenza ismertetése*. Laszky Ármin, Nagyvárad.
- Nem lesz vizsga (1918). *Kisújszállás és Vidéke*, **27.** 22. sz. (1919. 07. 01.)
- Petrilla Aladár (1961): *Részletes járványtan*. 3. átdolg. és bőv. kiad. Medicina, Budapest.
- Rumot a közönségnek (1918). *Haladás*, **5.** 42. sz. (1918. 10. 20.)
- Seaman, L.C.B. (1970): *Life in Britain between the wars*. B.T. Batsford Ltd., London.
- Simon Ignác (1920): *A jászapáti kir. kath. főgimnázium hetedik és nyolcadik értésítője az 1918.–19. és 1919.–20. tanévről*. Adria könyvnyomda, Jászapáti.
- Somodi Imre (2012): Az első világháború és a szerb megszállás hatása a pécsi jezsuita Pius Gimnáziumra. In: Erdődy Gábor (főszerk.): *Mából a tegnapról. Képek Magyarország 19. és 20. századi történelméből*. ELTE Történelemtudományok Doktori Iskola Új- és Jelenkori Magyar Történeti Program, Budapest. 90–111.
- Soós József (1921): *A kisújszállási református főgymnasium értésítője az 1920.21 iskolai évről*. Csapp János könyvnyomdája, Kisújszállás.
- Spanyol (1918). *Mezőtúr és Vidéke*, **34.** 44. sz. (1918. 10. 27.)
- Spanyol járvány (1919). *Kunszentmártoni Híradó*, **2.** 4. sz. (1919. 01. 19.)
- Spanyol-nátha (1918). *Karczagi Napló*, **6.** 40. sz. (1918. 10. 06.)
- Spanyol nátha (1918). *Mezőtúr és Vidéke*, **34.** 42. sz. (1918. 10. 13.)
- Spanyol nátha után (1918). *Vasárnapi Újság*, **65.** 41. sz. (1918. 10. 13.)

- Szabó Dániel (2009, szerk.): *Az első világháború*. Osiris, Budapest.
- Szalai Istvánné (1976, szerk.): *A karcagi Gábor Áron Gimnázium és Egészségügyi Szakközépiskola jubileumi évkönyve az iskola fennállásának 300. évében*. Gábor Áron Gimnázium és Egészségügyi Szakközépiskola, Karcag.
- Szállási Árpád (2010): Az 1918–1919. évi influenza- (spanyol-) járvány tükröződése az Orvosi Hetilapban. *Orvosi Hetilap*, **151**. 38. sz. 1551–1553.
- Szél Tivadar (1925): A bejelentésre kötelezett fertőző betegségek nemzetközi összehasonlítása. (1919–23.). *Statisztikai Szemle*, **6**. 1–4. sz. 16–32.
- Szél Tivadar (1929): Az influenzajárványok statisztikája. *Statisztikai Szemle*, **10**. 3. sz. 246–258.
- Szilágyi Ferenc (1980): *A túri alma mater. Emlékkönyv a mezőtúri Dózsa György Gimnázium és Szakközépiskola fennállásának 450. évfordulójára*. (s.n.), Budapest.
- Tanácsok a spanyol járvány ellen (1918). *Mezőtúr és Vidéke*, **34**. 43. sz. (1918. 10. 20.)
- Vincze János Farkas (2012): A spanyolnátha 1918–20 között. *Ladányi Hírek*, **19**. 2. sz. 9.
- Wiesinger Károly (1920): *A jászberényi magyar királyi állami főgimnázium értesítője az 1919–1920. iskolai évről*. Vértes Adolfné könyvnyomdája, Jászberény.